

Verschillen in het gebruik van pragmatische markers in variëteiten van het Standaardnederlands: Een vergelijking over twintig jaar

Differences in the use pragmatic markers in varieties of Standard Dutch: A comparison over twenty years

Dóra Tóth (Budapest)
doratoth100@gmail.com

Abstract

This study analyses the use of Dutch pragmatic markers (PMs), *hoor*, *kijk*, *luister*, *weet je* and *zeg*, in the broadcast corpus of *Corpus Gesproken Nederlands* and newly compiled podcast corpus, comparing Northern and Southern Dutch. The results highlight notable differences and shifts over two decades. *Weet je* is significantly more frequent in Northern Dutch podcasts (185.03 per 100,000 words) than in Southern Dutch (10.67). In Southern Dutch, *weet je* shows increased grammaticalization, often appearing with particles like *wel*. *Kijk* remains stable in Southern Dutch but has slightly increased in Northern Dutch. Its use as a quotative marker has declined in both varieties. *Hoor* is stable in Northern Dutch but has halved in Southern Dutch podcasts. *Luister* has increased in Northern Dutch but further declined in Southern Dutch. *Zeg* shows stable frequency across varieties but is less often used as an attention marker than two decades ago. These findings demonstrate evolving PM use shaped by sociolinguistic and media factors, reflecting the distinct dynamics of the two varieties of Standard Dutch.

Keywords: *corpus linguistics, pragmatic markers, Standard Dutch, language change, sociolinguistic variation*

1 Introductie

Deze studie onderzoekt de Nederlandse pragmatische markers (PM's) *hoor*, *kijk*, *luister*, *weet je*, en *zeg*, in twee variëteiten van het Standaardnederlands: het Nederlands-Nederlands (hierna: Nederlandse variëteit) en het Belgisch-Nederlands (hierna: Belgische variëteit). Broadcast interviews uit het *Corpus Gesproken Nederlands* (CGN), afgesloten in de vroege jaren van 2000, worden vergeleken met een eigen corpus van podcasts uit 2023 en 2024. Het doel is te bepalen in hoeverre de bevindingen uit het CGN nog relevant zijn. Ondanks stilistische verschillen vertonen podcasts en interviews overeenkomsten in register, waardoor ze geschikt zijn voor vergelijking. De volgende sectie bespreekt de theoretische achtergrond van PM's en registers.

2 Theoretische achtergrond

2.1 Pragmatische markers

De groep van PM's is heterogeen (Blakemore, 2006; Crible, 2018; Frank-Job, 2006), die door grammaticalisatie (Frank-Job, 2006) een niet-propositionele, verbindende functie in de discussie hebben verworven (Fung & Carter, 2007). Deze studie onderzoekt vijf Nederlandse deverbale interpersoonlijke PM's, uit de inventarislijst van Van der Wouden en Foolen (2021): *hoor*, *kijk*, *luister*, *weet je* en *zeg*. Hun interpersoonlijke aard blijkt uit hun vormen in de tweede persoon enkelvoud, die een hoorder-georiënteerde functie suggereren. De gebiedende wijs en werkwoordelijke oorsprong versterken hun interpersoonlijke eigenschappen (Van der Wouden & Foolen, 2021, pp. 15–16).

2.2 Betekenis van pragmatische markers in het licht van Common Ground

Deze studie onderzoekt hoe multifunctionele PM's bijdragen aan het beheren van Common Ground (CG). Eerdere studies (Aijmer in Traugott, 2007, p. 141; Allan, 2021, p. 47; Degand & Van Bergen, 2018, p. 67) hebben erkend dat PM's bijdragen aan de regulatie van CG. In deze studie wordt betoogd dat PM's functioneren als signalen die markeren welke informatie volgens de spreker tot de CG behoort of daarbuiten valt.

CG is essentieel voor effectieve communicatie. Renkema en Schubert (2018) definiëren CG als de gedeelde kennis tussen deelnemers (p. 41), terwijl Clark (1996) het omschrijft als de som van alle kennis, overtuigingen en aannames die gesprekpartners in het algemeen met elkaar delen (p. 93). Clark en Marshall (1981) onderscheiden drie typen CG: (1) gedeelde evenementen, (2) gezamenlijke persoonlijke geschiedenis van de gesprekspartners en (3) hun gedeelde cultuur (in Verhagen, 2015, pp. 242–243). Tijdens gesprekken wordt CG voortdurend aangepast door nieuwe informatie of correcties van bestaande veronderstellingen (Allan, 2021, p. 44).

PM's worden vaak ingezet wanneer de spreker (voor)veronderstelt dat bepaalde informatie niet tot de CG behoort. Hieronder volgt een bespreking van hoe de vijf onderzochte PM's CG beheren.

2.2.1 Hoor

Volgens De Hoop en Mulder (2022, p. 92) is de kernbetekenis van *hoor* dat de propositie waarin het voorkomt onderdeel uitmaakt, of zou moeten zijn, van de CG. In deze studie wordt dit gebruik van *hoor* aangeduid als *persuasief* (voorbeeld 1), omdat de spreker de hoorder wil overtuigen van een onjuiste veronderstelling, en een correctie aanbiedt om deze in overeenstemming te brengen met de CG.

In het volgende voorbeeld corrigeert Spreker B de impliciete aanname van Spreker A dat zij graag asperges eet:

(1) A: Aspergertijd is al voorbij, hè?

B: Ja, ik heb al heel veel asperges gegeten bij m'n ouders.

A: Ja, m'n ouders die eten 't ook elk weekend als ik kom. En ik vind 't echt heel erg vies.

B: Ja?

A: Ja.

B: Ik eet 't ook niet graag, *hoor*. (fn000625¹)

Daarnaast kan *hoor* ook functioneren als een backchannel, vaak in combinatie met woorden als *leuk* of *mooi*. Dit gebruik, aangeduid als *backchanneling* (2), toont instemming of betrokkenheid aan:

(2) A: Oh, dat is jullie tent?

B: Ja, dus hier waren de toiletten. Hier was nog wat een paar bomen en we hadden dus echt de laatste hoek [...].

A: Mooi, *hoor*. (fn007835)

¹ Identificatienummer van CGN-document

Hier geeft Spreker A feedback dat zij de boodschap begrijpt, en geeft aan Spreker B aan dat hij verder kan gaan omdat ze dezelfde opvattingen hebben over de gemeenschappelijke achtergrondkennis.

2.2.2 *Kijk*

De Vriend (1995, p. 155) benadrukt dat *kijk* een aandachttrekkende functie heeft en door de spreker wordt gebruikt om een argument te introduceren. Van Olmen (2010, p. 82) voegt daaraan toe dat *kijk* “nieuw(e) of hernieuwd(e) informatie” presenteert, of een (sub)thema opnieuw introduceert (ibid.) (voorbeeld 3). Hierdoor kan *kijk* aangeven dat de CG moet worden bijgewerkt.

In voorbeeld 3 gebruikt Spreker A *kijk* om een nieuw onderwerp te introduceren en haar argument tweemaal te versterken, waarmee ze suggereert dat haar propositie als waarheid moet worden geaccepteerd:

(3) A: ***Kijk***, ik hou natuu-... ik hou niet van uh... gedragstherapie, bijvoorbeeld.

B: En hoe werkt dat?

A: De gedragstherapie dat zegt eigenlijk elk mens blanco geboren zonder uh... identiteit, zal ‘k maar zeggen.

B: Dat die helemaal gevormd wordt door...

A: De gehele identiteit wordt gevormd door de omgeving.

B: Oh, ja.

A: ***Kijk***, en ik geloof echt dat God iemand een identiteit heeft gegeven en de omgeving heeft er zeker weten een hele grote rol in. Maar ***kijk***, mijn ouders die hebben ons alle drie ongeveer dezelfde opvoeding gegeven maar we zijn toch allemaal verschrikkelijk anders. (fn000415)

Hier benadrukt Spreker A met herhaald gebruik van *kijk* het belang van haar standpunt en versterkt ze haar argument.

2.2.3 *Weet je*

In tegenstelling tot de letterlijke betekenis vraagt *weet je* niet naar feitelijke kennis, maar of het standpunt van de spreker wordt begrepen (voorbeeld 4). Het fungeert als een PM die naar de CG informeert zonder een directe reactie te verlangen. Van Bogaert (2009, p. 144) beschrijft dit als het stimuleren van metalinguïstisch bewustzijn zonder expliciete bevestiging, waarbij de hoorder impliciete betekenis afleidt (ibid., p. 145).

(4) En dan probeer ik zo zacht mogelijk te praten, ***weet je wel***, dat niemand me hoort zo van... (fn000756)

Hier reflecteert de spreker op haar bewuste poging om stil te praten in de bus. Met ***weet je wel*** vraagt ze de hoorder zich de situatie voor te stellen, waarmee de CG wordt bijgewerkt.

2.2.4 *Zeg*

Volgens De Vriendt (1995) heeft *zeg*, afhankelijk van zijn plaats in de zin, twee functies. Aan het begin van een declaratieve (voorbeeld 5) of interrogatieve zin (voorbeeld 6) signaleert het dat de daaropvolgende informatie belangrijk kan zijn (pp. 155–157). Binnen CG helpt deze functie de spreker om aan te geven dat de CG mogelijk wordt bijgesteld.

In voorbeeld 5 gebruikt Spreker A *zeg* om de CG bij te werken met twee mededelingen: de vader van Tine is ziek en ze gaat naar een begrafenis waar iemand aan dezelfde ziekte is overleden. Hiermee uit ze zowel de relevante informatie als haar bezorgdheid.

(5) A: **Zeg**, die pa van Tine is ook niet goed, hè.

B: Nee?

A: Nee, dien heeft daar nu weer een longontsteking bovenop gekregen. En die maakt heel hoge koorts. Die is terug in 't ziekenhuis. **Zeg**, maar ik moet mor-... overmorgen naar een begrafenis van iemand die dat gehad heeft, hè. (fv400069)

In voorbeeld 6 bespreken de gesprekspartners de kampeerervaring van Spreker B. Spreker A gebruikt *zeg* om aandacht te trekken, terwijl ze van onderwerp verandert, en vraagt impliciet de hulp van Spreker B om haar achtergrondkennis bij te werken.

(6) A: **Zeg**, en jij hebt niet buiten geslapen dan?

B: Jawel, jawel. (fv400752)

Daarnaast onderscheidt De Vriendt (1995, pp. 157–159) drie subfuncties van *zeg* wanneer het aan het einde van een uiting voorkomt. In deze positie kan het aansporingen, uitroepingen of verbazing (voorbeeld 7) uitdrukken (ibid.).

(7) A: Wat ben je groot, **zeg**. (fn000328)

In (7) praat de spreker met een baby en simuleert *zeg* verrassing over de lengte van de baby. Dit gebruik van *zeg* benadrukt de spreker haar verbazing, en laat de hoorders weten dat haar achtergrondkennis is bijgewerkt.

2.2.5 *Luister*

Volgens Van Olmen (2010) kan *luister* ook aandacht trekken en een argument inleiden (p. 86). Met *luister* signaleert de spreker dat een belangrijke propositie de vooronderstellingen van de hoorder waarschijnlijk zal bijstellen (voorbeeld 8).

In (8) reageert Spreker A, een docent, op een student die interesse toont in een bepaald type puzzel. Deze student maakt een grapje, denkend dat het onrealistisch is om die puzzel in de klas te gebruiken. De docent neemt het echter serieus en biedt aan om in de toekomst een dergelijke puzzel te verzorgen.

(8) A: **Luister**, als je dat leuk vindt, dan kan ik je gewoon een puzzel geven de volgende lessen. (Pauze Praat, 01:04)

Deze sectie illustreert hoe PM's bijdragen aan het beheer van CG. Ze vervullen functies zoals het overtuigen van de hoorder, het introduceren van nieuwe informatie of het signaleren van emotie of nadruk.

2.3 *Syntactische verschillen*

Dit onderzoek richt zich op de verschillen in het gebruik van Nederlandse deverbale interpersoonlijke PM's binnen twee variëteiten van het Standaardnederlands. Deze studie heeft een tweevoudig doel: enerzijds het in kaart brengen van de veranderingen in gebruik over een periode van twintig jaar, anderzijds het onderzoeken in welke posities individuele PM's voorkomen binnen de verschillende taalvariëteiten. Het zinsstructuurmodel van Van der Wouden en Foolen (2021, p. 7) vormt de basis voor het bepalen van PM-posities:

Pre-field – finite verb (V2) – middle field – final verb cluster (Vfinal) – post-field

Volgens Van der Wouden en Foolen (2021) kunnen PM's in drie hoofdzakelijke posities voorkomen: vóór het middenveld (*pre-field*), in het postveld (*post-field*), of tussen het werkwoordelijk eindcluster en het postveld (p. 7). Daarnaast wordt in dit onderzoek Positie D toegevoegd. Dit betreft gevallen waarin het onderzochte woord of uitdrukking als een losstaande uiting verschijnt, en het wordt beschouwd als een tussenwerpsel.

Op basis van deze indeling worden vier posities onderscheiden:

- Positie (A): vóór het pre-field, ook bekend als de linker periferie. Hier worden PM's geplaatst vóór onderwerpen en getopicaliseerde constituenten (Van der Wouden en Foolen 2015, p. 11).
- Positie (B): ná het werkwoordelijk eindcluster zonder andere elementen in het postveld, waar voorzetselsvoorwerpen en uitgeplaatste bijzinnen voorkomen (ibid., 2).
- Positie (C): tussen het werkwoordelijk eindcluster en andere zinsdelen in het postveld. Als het postveld extra elementen bevat, worden PM's in deze tussenpositie geplaatst.
- Positie (D): Als losstaande uiting of tussenwerpsel.

Tabel 1 geeft een overzicht van de posities met voorbeelden. Deze analyse biedt een gedetailleerd inzicht in de plaatsmogelijkheden van PM's in het Nederlands.

Posities	Beschrijving van de functie	Voorbeelden
Positie A	Voor het pre-field	A: <i>Kijk</i> , uiteindelijk zou voor ons het probleem zijn dat wij tankers kopen en weer verkopen maar dat... dat geld ergens vandaan komt. (fn000283)
Positie B	Ná het werkwoordelijk eindcluster zonder andere elementen in het postveld	A: 't Ging allemaal wel goed, <i>weet je wel</i> (fn000589)
Positie C	Ná het werkwoordelijk eindcluster met andere zinsdelen in het postveld	A: 't Is ook speciaal, <i>hoor</i> , die uh... en die terras en zo. (fv400673)
Positie D	Staat als een aparte uiting	A: En ja, mijn vader gaat al op badminton en mijn moeder is niet zo sportief. B: Ja. A: <i>Zeg</i> . B: Ja, maar ik zou dat wel ooit nog eens willen doen. (fv400427)

Tabel 1. Posities waar een PM kan voorkomen, met Positie (D), waar onderzochte woorden of zinnen worden beschouwd als tussenwerpsels.

2.4 Registers

Zowel broadcast interviews als podcasts zijn publieke registers met deels vooraf voorbereide elementen en drie hoofddeelnemers: de interviewer, de geïnterviewde en het publiek. In broadcast interviews kan het publiek fysiek aanwezig zijn, terwijl podcasts meestal in een studio worden opgenomen, met alleen de interviewer en de geïnterviewde. In beide registers bepaalt de interviewer de structuur van het gesprek, inclusief de opening, afsluiting en onderwerpen (Heritage & Greatbatch, 1991, p. 108). Een belangrijk verschil is dat in broadcast interviews vaak door professionele journalisten worden geleid (Heritage & Clayman, 2010, p. 215), terwijl podcasts vaak worden gehost door publieke figuren met diverse achtergronden.

De geïnterviewden zijn doorgaans publieke figuren, experts of personen met een connectie tot actuele gebeurtenissen (Heritage & Clayman, 2010, p. 215). Ze stemmen expliciet in met hun deelname (Heritage & Greatbatch, 1991, p. 108), en hebben als primaire taak het beantwoorden van vragen (ibid., p. 97), wat soms resulteert in langere monologen (Sinclair & Coulthard, 1975, p. 11). Interviewers worden geacht neutraal te blijven (Heritage & Greetbatch, 1991, p. 106) en spaarzaam te zijn met backchanneling (ibid., 107). Dit creëert een structuur waarin vragen vooral door de interviewer en antwoorden door de geïnterviewde worden geformuleerd (ibid., 98).

De formaliteit verschilt echter tussen de registers. Twintig jaar geleden waren broadcast interviews vaak formeler, met vermijding van informele taal. Podcasts daarentegen zijn meestal directer en minder formeel. Dit kan worden toegeschreven aan de aard van het publiek: broadcasts richten zich op een breed, passief publiek, terwijl podcasts een specifiek en actiever luisterpubliek aanspreken. Hierdoor hebben deelnemers in podcasts meer vrijheid om een informelere toon te hanteren (Llinares et al., 2018, p. 2).

Ondanks deze verschillen zijn podcasts en broadcast interviews vergelijkbaar, omdat veranderingen in formaliteit ook elders in het dagelijks leven zichtbaar zijn. Bovendien realiseren geïnterviewden zich dat hun bijdragen, dankzij het internet, een potentieel groot publiek kunnen bereiken. Dit beïnvloedt hun presentatie en taalgebruik op een vergelijkbare manier als bij broadcast interviews.

3 Methodologie

3.1 Podcast corpora

Dit onderzoek analyseert vijf podcasts uit beide variëteiten van het Standaardnederlands. Voor elke podcast zijn tien willekeurige afleveringen geselecteerd, afkomstig van YouTube. De automatische ondertitels zijn gedownload en omgezet naar .txt-formaat, waarna de PM's handmatig werden geïdentificeerd. Gegevens, zoals de locatie van de PM's in de video, hun positie binnen de uiting en hun functie zijn vastgelegd in een Excel-tabel voor verdere analyse.

Het Nederlandse corpus omvat de podcasts *Lotgenoten*, *Pauze Praat*, en podcasts van *Iris Enthoven*, *Jessie Jazz* en *Robbert Rodenburg*. Het Belgische corpus bestaat uit 10 afleveringen van vier verschillende podcasts: *Achter de Schermen*, *Gossip Guy*, *Onbespreekbaar* en *Paddock*. Een vijfde podcast, *Welcome to the AA*, bevat slechts 5 afleveringen vanwege de langere duur, meestal tussen twee en tweeënhalf uur.

Wat betreft sprekerdiversiteit in termen van leeftijd, bevat het corpus een breed spectrum aan leeftijden binnen beide subcorpora. In het Nederlandse subcorpus varieert de leeftijd van de sprekers van jong tot op hoge leeftijd. Zo bevat de podcast *Pauze Praat* middelbare scholieren (14-18 jaar), terwijl in *Lotgenoten* ook oudere generaties aan het woord komen, waaronder een spreker van 79 jaar. In *Iris Enthoven* en *Jessie Jazz* is de leeftijd van de gasten voornamelijk tussen de 25 en 50 jaar, met enkele uitschieters naar boven (zoals 83 en 88 jaar),

wat wijst op een intergenerationele spreiding. *Robbert Rodenburg* presenteert een overwegend volwassen gastengroep tussen 21 en 56 jaar oud.

Het Belgische subcorpus toont een vergelijkbare spreiding, met sprekers van begin 20 tot boven de 70. Podcasts als *Gossip Guy*, *Onbespreekbaar* en *Achter de Schermen* tonen een sterke variatie, met spreker in hun twintiger jaren tot zeventigers. Ook in *The Paddock* en *Welcome tot he AA* komt deze spreiding terug, met gasten tussen 20 en 69 jaar oud. Deze sprekerdiversiteit draagt bij aan de representativiteit van het corpus, en maakt het mogelijk om de onderzochte PMs in uiteenlopende leeftijdsgroepen te analyseren.

De gegevens van de corpora worden weergegeven in Tabel 2.

Podcast	Onderwerp	Aantal afleveringen	Gasten (M/V)	Totaal aantal woorden
Nederlandse corpus				612.724
Lotgenoten	Ondernemerschap, financieel advies	10	12 M	212.096
Pauze Praat	Interviews met scholieren	10	16 M / 11 V	99.695
Iris Enthoven	Tragische/ bijzondere levensverhalen	10	8 V / 3 M	89.710
Jessie Jazz	Vrouwen in de zakenwereld	10	9 V / 1 M	122.513
Robbert Rodenburg	Interviews met beroemdheden	10	6 V / 4 M	88.710
Belgische corpus				531.792
Achter de Schermen	Interviews met acteurs/ muzikanten	10	5 V / 25 M	80.192
Paddock	Formule 1	10	20 M	125.116
Gossip Guy	Publieke figuren, alledaagse onderwerpen	10	5 V / 6 M	96.121
Onbespreekbaar	Mentale gezondheid	10	8 V / 3 M	83.983
Welcome to the AA	Popcultuur	5	6 M	146.380

Tabel 2. Gegevens van de Podcast Corpora in beide variëteiten.

3.2 Broadcast Corpora

De gegevens voor dit onderzoek zijn verzameld uit zowel de Nederlandse als Vlaamse broadcast corpora van CGN. *Hoor, kijk, luister, weet je en zeg* als PMs zijn handmatig geïdentificeerd op basis van context en prosodie. De analyse is uitgevoerd op afzonderlijke Nederlandse en Vlaamse subcorpora. Het Nederlandse subcorpus bevat **590.106 woorden**, terwijl het Vlaamse subcorpus **276.376 woorden** omvat.

4 Resultaten

Om de verschillende omvang van de subcorpora te corrigeren, zijn alle resultaten genormaliseerd tot relatieve frequenties per 100.000 woorden². In het broadcastregister worden

² Elke relatieve frequentie in dit onderzoek is genormaliseerd per 100.000 woorden.

gemiddeld 100,52 PM's gevonden in beide subcorpora van het Nederlands, terwijl dit aantal in het podcastregister stijgt naar 195,85 PM's. Dit toont bijna een verdubbeling van PM's in het podcastcorpus, waarschijnlijk door het informelere karakter van podcasts. Tabel 3 biedt verdere inzichten in de frequenties van de geanalyseerde PM's.

Volgorde- nummer	Broadcast				Podcast			
	NN ³		BN ⁴		NN		BN	
	PM	Frequentie	PM	Frequentie	PM	Frequentie	PM	Frequentie
1.	<i>kijk</i>	64,06	<i>kijk</i>	25,69	<i>weet je (wel)</i>	185,03	<i>kijk</i>	28,69
2.	<i>hoor</i>	40,33	<i>hoor</i>	18,45	<i>kijk</i>	84,3	<i>weet je/ ge (wel)</i>	10,69
3.	<i>weet je</i>	10,51	<i>zeg</i>	8,33	<i>hoor</i>	35,33	<i>hoor</i>	9,37
4.	<i>zeg</i>	4,07	<i>weet je</i>	2,17	<i>luister</i>	7,72	<i>zeg</i>	7,72
5.	<i>luister</i>	3,39	<i>luister</i>	0,36	<i>zeg</i>	4,6	<i>luister</i>	0,18

Tabel 3. Frequenties van PM's in broadcast- en podcastregisters in de Standaardvariëteiten.

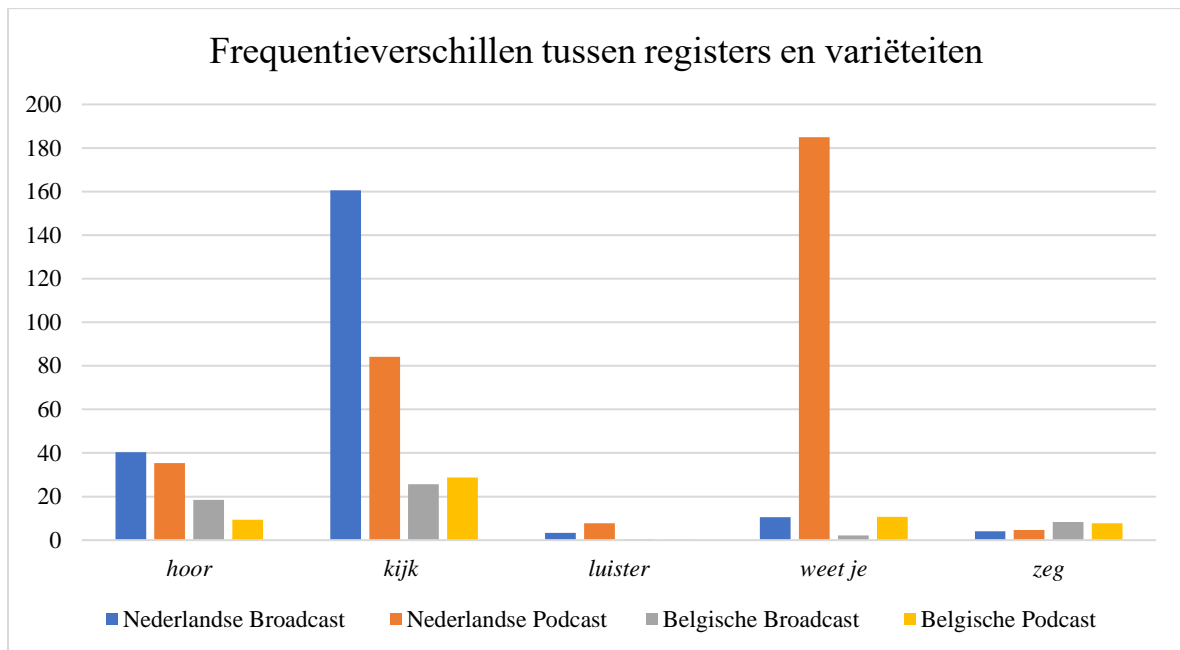
Tabel 3 onthult aanzienlijke verschillen in het gebruik van PM's tussen de twee registers en de standaardvariëteiten. Tabel 4 laat zien dat uit verschillende chi-kwadraattoetsen blijkt dat er geen significante verschillen zijn tussen de broadcast- en podcastregisters voor *hoor* en *zeg* in de Nederlandse variëteit. Evenzo zijn er binnen de Belgische variëteit geen significante verschillen in het gebruik van *kijk* tussen de registers. Voor de overige PM's blijken de frequenties echter significant te zijn over twintig jaar.

Variabele	Vergelijking	χ^2 - waarde	p-waarde	Significantie van verschillen
<i>hoor</i>	Broadcast vs. podcast (NL)	1,85	0,1733	Niet significant
<i>hoor</i>	Broadcast vs. podcast (BE)	11,41	0,0007	Significant
<i>zeg</i>	Broadcast vs. podcast (NL)	0,09	0,7603	Niet significant
<i>zeg</i>	Broadcast vs. podcast (BE)	0,02	0,88	Niet significant
<i>kijk</i>	Broadcast vs. podcast (BE)	0,49	0,4829	Niet significant

Tabel 4. Chi-kwadraattoetsen en significantie van PM frequenties.

³ NN: Nederlands-Nederlands wordt afgekort tot NN

⁴ BN: Belgisch-Nederlands wordt afgekort tot BN

Figuur 1. Frequentieverschillen tussen registers en variëteiten.

Figuur 1 laat zien dat *kijk* en *weet je* de grootste veranderingen in frequentie vertonen tussen de registers. De frequentie van *kijk* is in het Nederlandse podcastregister gehalveerd ten opzichte van het broadcastregister, terwijl de frequentie van *weet je* aanzienlijk is gestegen. Dit verschil kan worden verklaard door formaliteitsverschillen van de registers. Omdat PM's vaak gestigmatiseerd worden (Brinton, 1996, p. 6; Furkó, 2020, p. 13), vermijden sprekers ze in formelere contexten. Fischer (1972) stelt dat sprekers dan voorzichtiger zijn met vocabulaire (in Irvine, 1979, p. 775) en dat formaliteit het tegenovergestelde is van lichtheid en intimiteit (ibid.). De hogere frequentie van *weet je* in het podcastregister vergeleken met spontane gesprekken (Podcast: 185,03; spontane gesprekken corpus in het CGN: 57,13) suggereert dat taalgebruik informeler is geworden.

Hoewel *kijk* en *weet je* aandacht trekken, verschillen hun functies. *Kijk* introduceert argumenten en markeert expliciet nieuwe informatie, wat de Common Ground (CG) bijwerkt. *Weet je* suggereert gedeelde kennis (Östman, 1981, p. 19) en informeert naar de CG zonder expliciete reactie. Hierdoor geeft *weet je* de hoorder meer controle (ibid.), terwijl *kijk* aangeeft dat de spreker de meeste kennis bezit.

4.1 Broadcast subcorpus

De analyse van het broadcastcorpus toont verschillen tussen de Nederlandse en Belgische variëteiten. In het Nederlandse corpus is *kijk* het frequentst (64,06), gevolgd door *hoor* (40,33), *weet je* (10,51), *zeg* (4,07), en *luister* (3,39). In het Belgische corpus komt *kijk* ook het meest voor, maar minder vaak (25,69), gevolgd door *hoor* (18,45), *zeg* (8,33), *weet je* (2,17), en *luister* (0,36).

Deze resultaten tonen overeenkomsten en verschillen in het gebruik van PM's. *Kijk* en *hoor* zijn in beide corpora dominant, maar komen vaker voor in de Nederlandse variëteit. *Zeg* komt daarentegen vaker voor in de Belgische variëteit, terwijl *weet je* en *luister* daar minder vaak verschijnen, wat wijst op verschillende taalgewoonten in Vlaanderen.

4.2 Podcast subcorpus

In het podcastcorpus zijn de verschillen tussen de variëteiten statistisch significant ($\chi^2 = 965,72$; p-waarde = $5,07^{-212}$). Belgische sprekers gebruiken aanzienlijk minder PM's. Verder zijn de verschillen van individuele PM's tussen Nederlandse en Belgische variëteiten eveneens significant.

In het Nederlandse podcastcorpus is *weet je* het frequentst, terwijl het in het Belgische corpus op de tweede plaats staat met een lagere frequentie. *Kijk* is daarentegen de meest voorkomende PM in het Belgische corpus, maar staat het in het Nederlandse corpus op de tweede plaats met een bijna vier keer zo hoge frequentie. *Hoor* staat op de derde plaats in beide variëteiten, maar komt ongeveer drie keer vaker voor in het Nederlandse corpus. Verder is *luister* vaker aanwezig in het Nederlands-Nederlands, terwijl *zeg* vaker voorkomt in de Belgische variëteit.

Deze verschillen wijzen op uiteenlopende taalgewoonten en het effect van formaliteit op de frequentie van PM's in de twee variëteiten van het Standaardnederlands.

5 Discussie

5.1 Weet je

Van de verschillen in het gebruik van PM's is *weet je* het meest opmerkelijk in het podcastcorpus. In het Nederlandse corpus komt *weet je* 185,03 keer voor, terwijl dit in het Belgische corpus slechts 10,67 woorden bedraagt. Deze verschillen kunnen mogelijk worden verklaard door taalkundige, historische en culturele factoren.

Ten eerste heeft de taalstrijd en de wetgeving die het Nederlands in Vlaanderen beschermt een rol gespeeld. Vlaanderen vocht lang voor de erkenning van het Nederlands als officiële taal in onderwijs en bestuur, wat pas in 1898 werd bereikt (Lybaert, 2014, p. 3). Dit versterkte de waardering voor de eigen taal en een terughoudendheid tegenover Engelse invloeden. Dit blijkt uit het feit dat slechts 42% van de Belgen liever films en tv-programma's met ondertitels kijkt in plaats van nagesynchroniseerde versies, vergeleken met 82% in Nederland (*Europeans and their Languages*, Report about Belgium and the Netherlands, 2024, p.1). Bovendien gebruiken Belgen minder Engels bij mediaconsumptie, zoals tv (NL: 63%; BE: 49%, *ibid.*, p. 2) en boeken (NL: 41%; BE: 28%, *ibid.*). Hoewel deze data geen onderscheid maken tussen Vlamingen en Walen, suggereren ze dat Belgen minder Engels gebruiken.

Toch gebruiken Vlamingen, vooral jongeren, Engelse uitdrukkingen in dagelijkse gesprekken. Uit de *EF English Proficiency Index* blijkt zelfs dat Vlamingen beter Engels spreken dan Nederlanders. Terwijl Nederland bovenaan de EF EPI van 2024 staat, scoort Vlaanderen regionaal hoger (653 versus 635).

Omdat *weet je* functioneel lijkt op het Engelse *you know*, kan de lagere frequentie in Vlaanderen verband houden met de terughoudendheid tegenover verengelsing. Dit wordt ondersteund door gegevens uit het *Corpus Hedendaags Nederlands* (CHN) en *SoNaR*, waarin *you know* significant vaker voorkomt in Nederlandse dan Belgische subcorpora (CHN-NL: 0,86 woorden per 1.000.000 woorden; CHN-BE: 0,63; SoNaR-NL: 4,31; SoNaR-BE: 2,3). Dit ondersteunt de hypothese ook dat Engels in België minder wordt gebruikt dan in Nederland.

Een andere factor is de invloed van het Frans. Uit *Europeans and their languages* (2024) blijkt dat 46% van de Belgen goed genoeg Frans spreekt om een gesprek te voeren. Tabel 5 toont aan dat *allee*, de meest gebruikte Franse leenPM, vaker voorkomt dan de meest gebruikte Standaardnederlandse PM, *kijk*, in zowel het broadcast- als het podcastcorpora. Deze observatie onderbouwt de stelling eveneens dat het gebruik van Engels in België minder gangbaar is dan in Nederland.

	BN - Broadcast	BN - Podcast
--	----------------	--------------

Volgorde- nummer	Nederlandse PM's	Frequentie	Franse leenPM's	Frequentie	Nederlandse PM's	Frequentie	Franse leenPM's	Frequentie
1.	<i>kijk</i>	25,69	<i>allee</i>	29,67	<i>kijk</i>	28,69	<i>allee</i>	46,26
2.	<i>hoor</i>	18,45	<i>enfin</i>	21,71	<i>weet je</i>	10,69	<i>amai</i>	8,46
3.	<i>zeg</i>	8,32	<i>voila</i>	14,83	<i>hoor</i>	9,37	<i>voila</i>	6,02
4.	<i>weet je</i>	2,1	<i>awel</i>	11,94	<i>zeg</i>	7,72	<i>bon</i>	3,01
5.	<i>luister</i>	0,36	<i>bon</i>	7,59	<i>luister</i>	0,18	<i>awel</i>	0,75
Allemaal samengeteld		54,92		85,74		56,65		64,3

Tabel 5. Vergelijking van de relatieve frequentie van Nederlands en Franse leenPM's in Belgisch-Nederlandse corpora.

Uit Tabel 5 blijkt dat vier Franse leenPM's in het broadcastregister vaker voorkomen dan de Nederlandse *zeg*, *weet je* en *luister*. In het podcastregister is echter een duidelijke afname zichtbaar. Slechts *allee* behoudt een prominente plaats (46,26), terwijl *amai* lager scoort dan *kijk*, *weet je* en *hoor*. Hoewel deze verschuiving wijst op een daling in het gebruik van Franse leenPM's, blijkt uit de data dat Standaardnederlandse PM's deze niet direct vervangen. Het aantal Standaardnederlandse PM's is slechts met 1,5 woorden gestegen, terwijl Franse leenPM's met meer dan 20 woorden zijn afgenomen.

Deze conclusie blijft echter speculatief en vraagt om verder onderzoek dat zich richt op de perceptie en het gebruik van *weet je* in verschillende contexten en populaties.

<i>weet je/ ge</i>	Broadcast		Podcast	
	NN	BN	NN	BN
	<i>weet je</i>	<i>weet je/ ge</i>	<i>weet je</i>	<i>weet je/ ge</i>
Frequentie	10,51	2,17	185,03	10,67
PM met <i>wel</i>	7,12 (30,88%)	0,36 (16,67%)	70,82 (38,28%)	4,6 (43,10%)
Positie A	1,02 (9,68%)	1,44 (66,67%)	30,57 (16,52%)	3,31 (31,03%)
Positie B	5,93 (54,84%)	0	107,47 (58,08%)	4,23 (39,66%)
Positie C	3,56 (33,87%)	0,72 (33,33%)	47 (25,40%)	3,13 (29,31%)

Tabel 6. Frequenties en distributiepatronen van *weet je/ge* (*wel*) in de twee variëteiten van Standaardnederlands in de twee subcorpora.

Tabel 6 laat zien dat *weet je* in het podcastregister het meest in Positie B (eindpositie van een uiting) verschijnt in beide variëteiten. In het Belgische corpus is de distributie echter gelijkmatiger: ongeveer 30% van de gevallen staat het aan het begin (Positie A) of in het midden (Positie B) van een uiting. In het Nederlandse corpus komt *weet je* minder vaak aan het begin voor, waar het doorgaans wordt gebruikt om aandacht te trekken en intimiteit te creëren.

Een opvallend patroon is het gebruik van *weet je* met *wel*. In het Belgische podcastregister komt deze combinatie vaker voor (43,10%) dan in het Nederlandse (38,28%), wat wijst op verdere grammaticalisatie dan twintig jaar geleden. Daarnaast is de frequentie van *weet je* in het Belgische podcastregister nu ongeveer gelijk aan die van het Nederlandse broadcastregister twintig jaar geleden, wat nu een vergelijkbare grammaticalisatiestatus suggereert als in de Nederlandse variëteit.

De analyse van *weet je* in de Nederlandse corpora laat weinig variatie in syntactische distributie zien. Ondanks minimale verschillen wordt *weet je* in vergelijkbare posities gebruikt. Wel valt de absolute toename op: van 10,51 naar 185,03 woorden.

In het Belgische corpus is de stijging minder uitgesproken: van 2,17 in het broadcastregister naar 10,67 woorden in het podcastregister. Dit duidt op een toegenomen gebruik in informele podcastgesprekken, zij het minder sterk dan in Nederland. Bovendien komt *weet je wel* in het

Belgische podcastregister vaker voor (43,10%) dan in het broadcastregister (16,67%), wat suggereert dat het een steeds vastere uitdrukking wordt.

Een opvallend verschil is dat *weet je* in het Belgische podcastregister in 39,66% van de gevallen in de eindpositie (Positie B) voorkomt, terwijl dit in het broadcastregister geheel afwezig is in die positie. Deze trend, waarbij *weet je* vaker als afsluitende opmerking wordt gebruikt, lijkt ten koste te gaan van het gebruik in Positie A. Dit wijst mogelijk op een functionele verschuiving van *weet je* in informele gesproken media.

5.2 Kijk

Kijk is de meest voorkomende PM in de Belgische variëteit in zowel het broadcast- als podcastregister. De chi-kwadraattoets toont geen statistisch significant verschil in frequentie tussen de corpora ($\chi^2 = 0,4922$; p-waarde = 0,4829), wat wijst op een stabiel gebruik over twintig jaar. Echter, uit Tabel 7 blijkt dat het aandeel van *kijk* als quotatieve marker is gedaald van 14,47 in het broadcastregister naar 6,8 woorden in het podcastregister, wat suggereert dat deze functie aan belang verliest.

In de Nederlandse variëteit blijft *kijk* de prominentste PM, met een lichte toename in frequentie. Naast de quotatieve functie wordt *kijk* hier ook gebruikt om een parafraze of een nieuw onderwerp in te leiden na een moment van aarzeling (Positie C), waarvan de frequentie is gestegen.

<i>kijk</i>	Broadcast		Podcast	
	NN	BN	NN	BN
Frequentie	64,06	25,69	86,44	28,69
Positie A	50,5 (78,84%)	23,52 (91,55%)	61,29 (70,91%)	23,72 (82,69%)
Positie C	<u>12,03 (18,78%)</u>	1,81 (7,04%)	<u>23,01 (26,62%)</u>	0,37 (1,28%)
Positie D	1,53 (2,38%)	0,36 (1,41%)	<u>2,14 (2,47%)</u>	<u>4,6 (16,03%)</u>
Quotatieve functie	2,37 (3,70%)	<u>14,47 (56,34%)</u>	1,81 (2,14%)	<u>6,8 (23,72%)</u>

Tabel 7. Frequentie en distributiepatronen van *kijk* in de twee variëteiten van Standaardnederlands en in de twee subcorpora.

Daarnaast wordt *kijk* in beide podcastregisters vaker zelfstandig gebruikt als tussenwerpsel (Positie D), voornamelijk om verbazing uit te drukken.

5.3 Hoor

De resultaten in Tabel 8 tonen aan dat *hoor* in het podcastcorpus vergelijkbaar wordt verdeeld tussen de Nederlandse en Belgische variëteiten. In beide verschijnt *hoor* in 86% van de gevallen in Positie B, en in 13% in Positie C. Een chi-kwadraattoets laat zien dat er geen significant verschil is tussen de Nederlandse subcorpora ($\chi^2 = 1,8538$; p-waarde = 0,17334). In de Belgische subcorpora is de frequentie van *hoor* echter gehalveerd, wat wel een significant verschil oplevert ($\chi^2 = 11,4144$; p-waarde = 0,0007). Dit verschil kan worden toegeschreven aan een functionele verschuiving in de Belgische variëteit, waarbij alternatieve PM's, zoals het Vlaamse *wi* of *be* de overtuigende rol van *hoor* overnemen (Devos en Vandekerckhove 2005, p. 102). Verdere studies zijn nodig om te bepalen of deze verschuiving ook voorkomt in regionale variëteiten.

<i>hoor</i>	Broadcast		Podcast	
	NN	BN	NN	BN
Frequentie	40,33	18,45	35,33	9,37

Positie B	33,55 (83,19%)	14,11 (76,47%)	30,4 (86,05%)	8,09 (86,27%)
Positie C	6,78 (16,81%)	4,34 (23,53%)	4,93 (13,95%)	1,29 (13,73%)

Tabel 8. Frequenties en distributiepatronen van *hoor* in de twee variëteiten van het Standaardnederlands en de twee subcorpora.

Tabel 9 laat zien dat *hoor* vrijwel altijd als een overtuigingsmiddel wordt gebruikt, met slechts een klein aandeel (ca. 2%) waarbij *hoor* een backchanneling-functie vervult. Opvallend is dat in het Belgische broadcastcorpus geen enkel geval van backchanneling met *hoor* werd gevonden. Hoewel de frequentie van backchanneling is toegenomen, blijft deze functie marginaal in beide podcastregisters.

<i>hoor</i>	Broadcast		Podcast	
	NN	BN	NN	BN
Overtuiging	39,99 (99,16%)	18,45 (100%)	34,67 (98,14%)	9,2 (98,04%)
Backchanneling	0,34 (0,84%)	0	0,66 (1,86%)	0,18 (1,96%)

Tabel 9. Frequenties van *hoor* in de twee variëteiten van het Standaardnederlands en de twee subcorpora.

Tabel 10 toont opvallende verschillen in het gebruik van vaste uitdrukkingen met *hoor*, zoals *ik weet het niet, hoor* en *wacht even, hoor*. In het podcastregister komen zulke uitdrukkingen nauwelijks nog voor in beide variëteiten, terwijl het gebruik in de Belgische variëteit ongeveer stabiel is gebleven. Vlaamse sprekers vermijden bijvoorbeeld *nee, hoor* in beide registers. Daarnaast zijn de frequentieverschillen tussen de variëteiten in de podcastcorpora statistisch niet significant ($\chi^2 = 2,7482$; p-waarde = 0,09737). Dit suggereert een afname van vaste uitdrukkingen in de Nederlandse variëteit.

<i>hoor</i>	Broadcast		Podcast	
	NN	BN	NN	BN
Vaste uitdrukkingen	<u>13,73 (34,03%)</u>	1,45 (7,84%)	<u>2,63 (7,44%)</u>	1,1 (11,76%)
<i>ja hoor</i>	4,07 (10,08%)	0,36 (1,96%)	0,33 (0,9%)	0,18 (1,96%)
<i>nee hoor</i>	6,44 (15,97%)	0	0,82 (2,3%)	0

Tabel 10. Frequentie van *hoor* in vaste uitdrukkingen in de twee variëteiten van Standaardnederlands en in de twee subcorpora.

Samenvattend wijst de daling van *hoor* in de Belgische variëteit en de verschuiving naar alternatieve markers op een verandering in de pragmatische rol van *hoor*. Tegelijkertijd blijft *hoor* dominant als overtuigingsmiddel, vooral aan het einde van uitingen.

5.4 Luister

De PM *luister* komt significant vaker voor in de Nederlandse dan in de Belgische variëteit. In de twee Nederlandse subcorpora is een statistisch significante toename zichtbaar over de afgelopen twintig jaar ($\chi^2 = 9,308$; p-waarde = 0,0023). In het podcastregister komt *luister* bijna twee keer zo vaak voor als in het broadcastregister (7,72 vs. 3,39 woorden). In de Belgische subcorpora blijft het gebruik van *luister* daarentegen verwaarloosbaar, met slechts één geval in elk register. De data suggereren dat *luister* in de Belgische variëteit verder is afgenomen over de afgelopen twee decennia.

Hoewel Tabel 11 toont dat *luister* een quotatieve functie heeft, komt deze functie niet voor in de Belgische subcorpora. In de Nederlandse variëteit wordt *luister* daarentegen vaker gebruikt als quotatieve marker dan *kijk*, vooral in het podcastregister, waar meer dan 70% van de gevallen van *luister* directe rede inleidt. Dit wijst op een prominente rol van *luister* als quotatief marker in Nederlandse podcasts.

<i>luister</i>	Broadcast		Podcast	
	NN	BN	NN	BN
Frequentie	3,39	0,36	7,72	0,18
Positie A	3,39 (100%)	0,36 (100%)	7,72 (100%)	0,18 (100%)
Quotatieve functie	1,53 (45%)	0	5,59 (72,4%)	0

Tabel 11. Frequentie en distributiepatronen van *luister* in vaste uitdrukkingen in de twee variëteiten van Standaardnederlands en in de twee subcorpora.

5.5 Zeg

Hoewel *zeg* de minst voorkomende PM is in het Nederlandse podcastcorpus, is het de op één na meest voorkomende PM in het Belgische podcastcorpus. Er zijn geen significante verschillen in de frequentie van *zeg* tussen in de broadcast- en podcastcorpora binnen de variëteiten (NL: $\chi^2 = 0,09$; p-waarde = 0,7603; BE: $\chi^2 = 0,02$; p-waarde = 0,88). Zoals Tabel 12 laat zien, is de distributie van *zeg* echter veranderd. In het Nederlandse broadcastcorpus verschijnt *zeg* in 20,38% van de gevallen in Positie A, maar dit percentage is aanzienlijk gedaald in het podcastcorpus. Dit suggereert dat de aandachtstreckende functie van *zeg* in de Nederlandse variëteit minder prominent is geworden. Een soortgelijke, minder sterke afname is zichtbaar in de Belgische subcorpora, waar het gebruik in Positie A is gedaald van 52,17% naar 35,71%. Deze resultaten brengen met zich mee dat *zeg* vaker voorkomt op Positie B in beide variëteiten.

<i>zeg</i>	Broadcast		Podcast	
	NN	BN	NN	BN
Frequentie	4,07	8,32	4,6	7,72
Positie A	0,85 (20,83%)	4,34 (52,17%)	0,16 (3,57%)	2,75 (35,71%)
Positie B	3,22 (79,17%)	3,98 (47,83%)	4,44 (96,43%)	4,97 (64,29%)

Tabel 12. Frequentie van distributiepatronen *zeg* in vaste uitdrukkingen in de twee variëteiten van Standaardnederlands en in de twee subcorpora.

6 Conclusie

Deze studie onderzoekt de evolutie van het gebruik van vijf Nederlandse PM's (*hoor*, *kijk*, *luister*, *weet je*, en *zeg*) over de afgelopen twee decennia, door gegevens uit het *Corpus Gesproken Nederlands* (1998-2024) te vergelijken met een nieuw samengesteld podcastcorpus (2023-2024). De resultaten tonen significante verschuivingen in zowel de frequentie als functie van deze PM's binnen het Belgisch-Nederlands en Nederlands-Nederlands.

Weet je is in de Nederlandse variëteit de meest dominante PM geworden, met een verdrievoudiging van de frequentie. Hoewel *kijk* ook een toename vertoont in de Nederlandse variëteit, is de quotatieve functie van *kijk* in beide variëteiten minder prominent geworden. Voor *kijk* zijn er bovendien geen significante verschillen tussen de twee Belgische subcorpora.

Verder blijft *hoor* stabiel in de Nederlandse variëteit, maar het gebruik ervan is gehalveerd in het Belgische podcastcorpus, waar de backchannelingfunctie van *hoor* nu vaker voorkomt.

Luister neemt toe in frequentie en wordt in de Nederlandse variëteit vaker gebruikt met een quotatieve functie, terwijl het in de Belgische variëteit nagenoeg verdwijnt. Tot slot zijn er geen significante veranderingen waargenomen in de frequentie van *zeg*, hoewel de aandachtstreckende functie ervan minder prominent is geworden.

Toekomstig onderzoek kan zich richten op de impact van sociale factoren, zoals leeftijd, geslacht, en regio, op het gebruik van PM's in podcasts. Dit biedt inzicht in hoe pragmatisch taalgebruik varieert binnen verschillende bevolkingsroepen. Al met al benadrukken deze bevindingen hoe PM's zich aanpassen aan veranderde mediacontexten en hoe hun gebruik kan veranderen in de loop van de tijd.

Bronvermelding

- Allan, R. J. (2021). Pointing to Common Ground in Dramatic Dialogue: The Case of δὴ and τοι. In G. Martin, F. Iurescia, S. Hof, & G. Sorrentino (Eds.), *Pragmatic Approaches to Drama: Studies in Communication on the Ancient Stage* (pp. 43–69). Brill. <https://brill.com/display/book/9789004440265/BP000004.xml>, https://doi.org/10.1163/9789004440265_004
- Blakemore, D. (2006). Discourse Markers. In L. R. Horn & G. Ward (Eds.), *The Handbook of Pragmatics* (pp. 221–240). Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9780470756959.ch10>
- Bogaert, J. V. (2009). A reassessment of the syntactic classification of pragmatic expressions: The positions of you know and I think with special attention to you know as a marker of metalinguistic awareness. In A. Renouf & A. Kehoe (Eds.), *Corpus Linguistics: Refinements and Reassessments* (pp. 131–154). Rodopi.
- Brinton, L. J. (1996). *Pragmatic markers in English: Grammaticalization and discourse functions*. Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110907582>
- Clark, H. H. (1996). *Using Language* (6th ed.). Cambridge University Press.
- Clark, H. H., & Marshall, C. R. (1981). Definite Reference and Mutual Knowledge. In A. K. Joshi, B. L. Webber, & I. S. Sag (Eds.), *Elements of Discourse Understanding* (pp. 10–63). <https://philpapers.org/archive/CLADKA.pdf>
- Crible, L. (2018). *Discourse Markers and (Dis)fluency: Forms and functions across languages and registers* (Vol. 286). John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/pbns.286>
- De Hoop, H., & Mulder, G. (2022). Claiming Common Ground with Utterance-Final Particle *hoor* in Dutch. *Linguistics in the Netherlands*, 39, 88–102.
- De Vriendt, S. (1995). Kom, kijk, zeg als interjectie. In *Van geen kleintje vervaard. Essays over Nederlandse taalwetenschap*. (pp. 151–159).
- Degand, L., & van Bergen, G. (2018). Discourse Markers as Turn-Transition Devices: Evidence From Speech and Instant Messaging. *Discourse Processes*, 55(1), 47–71. <https://doi.org/10.1080/0163853X.2016.1198136>
- Devos, M., & Vandekerckhove, R. (2005). *Taal in stad en land: West-Vlaams*. Uitgeverij Lannoo.
- EF English Proficiency Index. (2024). <https://www.ef.nl/epi/>

- Frank-Job, B. (2006). A dynamic-interactional approach to discourse markers. In K. Fischer (Ed.), *Approaches to Discourse Particles* (pp. 359–374). Elsevier. https://doi.org/10.1163/9780080461588_020
- Fung, L., & Carter, R. (2007). Discourse Markers and Spoken English: Native and Learner Use in Pedagogic Settings. *Applied Linguistics*, 28(3), 410–439. <https://doi.org/10.1093/applin/amm030>
- Furkó, P. B. (2020). *Discourse Markers and Beyond: Descriptive and Critical Perspectives on Discourse-Pragmatic Devices across Genres and Languages*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-37763-2>
- Heritage, J., & Clayman, S. (2010). *Talk in Action: Interactions, Identities, and Institutions*. Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9781444318135>
- Heritage, J., & Greatbatch, D. (1991). On the Institutional Character of Institutional Talk: The Case of News Interviews. In D. Boden & D. H. Zimmerman (Eds.), *Talk and Social Structure: Studies in Ethnomethodology and Conversation Analysis* (pp. 93–137). Polity Press. ISBN: 978-0-745-61240-9
- Irvine, J. T. (1979). Formality and Informality in Communicative Events. *American Anthropologist*, 81(4), 773–790. <https://doi.org/10.1525/aa.1979.81.4.02a00020>
- Llinares, D., Fox, N., & Berry, R. (Eds.). (2018). *Podcasting: New Aural Cultures and Digital Media*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-90056-8>
- Lybaert, C. (2014). *Het gesproken Nederlands in Vlaanderen: Percepties en attitudes van een spraakmakende generatie*. Universiteit Gent. Faculteit Letteren en Wijsbegeerte.
- Nederlandse Taalunie. (2004). *Corpus Gesproken Nederlands*, versie 2.0 [Corpus]. Nederlandse Taalunie. <https://hdl.handle.net/11245.1/1b0d2b6b-4c6a-11e0-ba17-000d606f5dc6>
- Nederlandse Taalunie. (2014). *SoNaR: Referentiecorpus hedendaags Nederlands* [Corpus]. Nederlandse Taalunie. <https://hdl.handle.net/11245.1/1b0d2b6b-4c6a-11e0-ba17-000d606f5dc6>
- Olmen, D. V. (2010). Imperatives of visual versus auditory perception as pragmatic markers in English and Dutch. In *English Text Construction* (Vol. 3, pp. 74–94). John Benjamins Publishing Company. <https://hdl.handle.net/10067/818140151162165141>
- Östman, J.-O. (Ed.). (1981). *You know: A discourse functional approach*. Benjamins. <https://doi.org/10.1075/pb.ii.7>
- Renkema, J., & Schubert, C. (2018). *Introduction to Discourse Studies: New edition*. John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/z.219>
- Sinclair, J. McH., & Coulthard, R. M. (1975). *Towards an Analysis of Discourse: The English Used by Teachers and Pupils*. Oxford University Press.
- Special Eurobarometer survey 'Europeans and their Languages'*. (2024). <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2979>

- Traugott, E. C. (2007). Discussion article: Discourse markers, modal particles, and contrastive analysis, synchronic and diachronic. *Catalan Journal of Linguistics*, 6(1), 139. <https://doi.org/10.5565/rev/catjl.128>
- Verhagen, A. (2015). Grammar and Cooperative Communication. In E. Dabrowska & D. Divjak (Eds.), *Handbook of Cognitive Linguistics* (pp. 232–252). doi.org/10.1515/9783110292022-012
- Wouden, T. V. D., & Foolen, A. (2015). 10. Dutch particles in the right periphery. In S. Hancil, A. Haselow, & M. Post (Eds.), *Final Particles* (pp. 221–248). DE GRUYTER. <https://doi.org/10.1515/9783110375572-010>. Geraadpleegd op 27 november 2024, van https://tonvanderwouden.nl/index_files/papers/fipa-2011-06.pdf
- Wouden, T. V. D., & Foolen, A. (2021). Dutch pragmatic markers in the left periphery. In D. Van Olmen & J. Šinkūnienė (Eds.), *Pragmatic Markers and Peripheries* (pp. 49–74). John Benjamins Publishing. Geraadpleegd op 27 november 2024, van https://www.tonvanderwouden.nl/index_files/papers/SLE2019.pdf